Nâzikî Mecmuasında Yer Alan Duaların İncelenmesi*

Examination of Prayers Found in the Nâzikî Mecmua

İmran Tekeli**

Abstract: “Mecmua”, comes from the root “cem” that has the meaning of an anthology or a collection, which mentions a collection of works with information on every subject. In this study, which constitutes the subject of my doctoral dissertation, the prayer texts found in the Nâzikî Mecmua at the “Berlin Royal Library, Wilhelm Pertch Catalogue Ms. Diez. A. Oct. 82” have been studied carefully by classifying them according to the language in which they were written and the subject of the prayers. Human beings, who are psychological beings to the extent of biological beings, resort to prayers in various situations to overcome the difficulties they experience, to prevent the disappearance of their joy for life and to eliminate something bad that has been done to them. Prayer in Arabic has the meaning of to call, to ask for help and to ask for something. In the “mecmua”, there are both Nâzikî’s poems and the poems of other poets and every subject that drew the attention of the author. There was no detailed information about Nâzikî in the biography books. This study was formed by believing that it would be beneficial to evaluate all kinds of texts in the mecmua, which is understood to have been compiled by Nâzikî, in the formation of the biography of the author and in understanding his psychology. It is such that since prayers are texts of wishes and imploring, people show with prayers the feelings, worries and hidden troubles that they hide from everyone. The prayers recorded in Nâzikî’s mecmua are important from this aspect and for examination to literary of prayers. The text of prayers classified as Turkish, Arabish and poem; evaluated by subject and literary value. According to the research made, the issue of whether a prayer is a verse genre or a prose genre is an important subject of discussion, which waits for the interest of researchers and has been opened to discussion by this writing. In this manner, it would be possible to succeed in obtaining a greater light for today on the face of a person who remained in the dark for the world of literature and for the history of literature.

Structured Abstract: Mecmua was derived from the Arabic root cem (collection), which is a word having the meaning of “collected works”. In this study, which constitutes the subject of my doctoral dissertation, the prayer texts found in the Nâzikî Mecmua at the “Berlin Royal Library, Wilhelm Pertch Catalogue Ms. Diez.

* Bu yazı, Uluslararası Balkan Üniversitesi ve İncos’un iş birliğiyle 27-30 Haziran 2019 tarihleri arasında Üsküp/Makedonya’daki Uluslararası Balkan Üniversitesinde düzenlenen 5. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinin Dil ve Edebiyat Sempozyumunda sözlü tebliğ olarak sunulan bildirinin makaleye dönüştürülmüş halidir.

** Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı ABD, Türkiye/Ankara.
PhD Student, Gazi University, The Institute of Social Sciences, Department of Classical Turkish Literature, Turkey/Ankara.
ORCID 0000-0002-3618-1996
imranazak1453@gmail.com

Cite as/ Atıf: Tekeli, İ. (2020). Nâzikî Mecmuasında Yer Alan Duaların İncelenmesi, *Turkish Studies - Language*, 15(1), 405-423. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.39395>

Received/Geliş: 20 October/Ekim 2019

Accepted/Kabul: 25 February/Şubat 2020

Copyright © INTAC LTD, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 30 February/Şubat 2020

CC BY-NC 4.0

A. Oet. 82” have been studied carefully by classifying them according to the language in which they were written and the subject of the prayers. Prayers, which are one of the important examples of the expressions of human psychology, were resorted to with the objective of being able to understand the psychology of Nâzikî and to be able to constitute the biography of Nâzikî, who organized a *mecmua* and who was also a seventeenth century poet and about whom there is insufficient information in the resources.

It is such that since prayers are texts of wishes and imploring, people show with prayers the feelings, worries and hidden troubles that they hide from everyone. The prayers recorded in Nâzikî’s *mecmua* are important from this aspect.

Prof. Dr. Mehmet Kaplan titled *Şiir Tahlilleri I-II* (Poetry Analyses I-II), he benefitted from psychoanalysis for understanding the biographies of the artists, for interpreting their works and for being able to constitute their literary personalities.

There is a direct connection of prayers and curses with psychotherapy. Prayers and curses are one each example of expressions. In fact, Carl Gustav Jung and Alfred Adler who were the foremost persons of psychoanalysis/depth psychology defended that if the patient would be cured in psychotherapy or if contributions would be made to the treatment of the disease, then religion should not be rejected and in psychoanalysis that prayers could be used in the cure/indoctrination of the patient himself/herself.

In the different fields of literature, especially in the discussions related to the issues of genre and form in Classical literature, have not been connected to definite results. It is thought that prayers, as the example of natural expression of humanity, have been existing since time immemorial in the oral tradition, such as dirges, which are counted. The issue of whether prayers are a literary genre is a subject that is still being discussed in Arabic literature. Prayers have been existing in Turkish literature ever since very ancient times. The end of the *Dede Korkut* stories, always finish with a prayer. The genres, such as the *tevhit* (recitation of prayers and the monotheistic formula), *münacat* (inward supplication to God) and *naat* (poem praising the Prophet Muhammad) in classical Turkish literature are prayers. This study was formed by believing that which is understood to have been compiled by Nâzikî, in the formation of the biography of the author and in understanding his psychology.

Arabic and Turkish prayers were in the *mecmua* organized by Nâzikî. The prayers in the *mecmua* draw attention with their subjects. In the *mecmua* it is explained that the *Enfâl*, *Nâs*, *Kevser*, *Mülk*, *İhlas*, *Yâsin* sura and “*Lâ havle velâ kuvvete illa bi’llah*” are beneficial. The Arabic *evrâd* quoted from Muhyi’d-dîn Râzî, the prayer by Ebu’s-suud Effendi and prophets’ prayers are also evaluated present among the Arabic prayers.

He wrote those of the Prophet Muhammad, Jonah and Moses. While it is possible to encounter the prayers of the other two prophets in the prayer books of the present-day, the prayer of the Prophet Moses is a prayer that is not found easily in the prayer books written in the present-day. According to the prayers of these three prophets, it can be thought that the difficulties encountered by prophets whose names were mentioned in Nâzikî’s *mecmua* were like the difficulties he experienced.

A Turkish prayer was written with the Arabic explanation of the prayer or in the form of couplets or a line of poetry in a Turkish poem. In the *mecmua*, at 123a, there is a prayer that would be recited to the arrows. Although this prayer was also Arabic, since the explanation was in Turkish, it was studied carefully within the Turkish prayers. In the *mecmua* it is recorded that the Turkish prayers are beneficial in this world and the next world. He tried some prayers and wanted to prove that good results were obtained with the expression “*ğâyet mücerrebdür*”.

The final line of poetry of a poem, which was a “*nazire*” and in the *rubai* verse form finished with an Arabic prayer (*Lâ havle velâ kuvvete illa bi’llah*). This is the most interesting prayer in the *mecmua*. The pray was treated as a prose genre in Arabic literature. Prayer in the base poem and the *nazire rubai* encountered in the *mecmua* is found in the form of a line of poetry. The base poems and *nazires* are within it makes one think that it is also possible to mention the prayer as a verse genre in the classical school of poetry. The issue of whether the prayer is a literary genre is a subject that should be thought about and discussed, not only by the Classical Turkish Literature experts, but by all the literature researchers. According to the research made, the issue of whether a prayer is a verse genre or a prose genre is an important subject of discussion, which waits for the interest of researchers and has been opened to discussion by this writing.

With the evaluation of the prayers in the *mecmua*, another step has been taken for illuminating a period of Turkish literature and for constituting a biography of Nâzikî, for which not much information has been found in the resources about his biography: The author, who lived during the reigns of Sultans Murat IV and İbrahim I in a complex political atmosphere of the seventeenth century, was a person, and like everyone, he took shelter in prayers when he was in trouble, became constricted and where a matter was insufficient and by praying for various reasons, he wished to be saved from the difficulties in which he was found.

Keywords: Classical Turkish Literature, XVIIth Century, Collected Book, Nâzikî, Prayer.

Öz: Mecmua cem kökünden gelip toplama eser, her konuya ait bilgiden bahseden antoloji ya da koleksiyon demektir. Bu çalışmada, doktora tezimin konusunu teşkil eden ‘Berlin Kraliyet Kütüphanesi Wilhelm Pertch Katalogu Ms. Diez. A. Oet. 82 numaralı Nâzikî Mecmuası’nda bulunan dua metinleri yazıldığı dile ve duaların konularına göre sınıflandırılarak incelenmiştir. Biyolojik olduğu kadar psikolojik bir varlık olan insan türlü durumlarda; yaşadığı zorlukları aşmada, yaşama sevincinin yok olmasını engellemekte, kendisine yapılan bir kötülüğü ortadan kaldırmakta duaya başvurmuştur. Dua kelimesi Arapça çağırmaq; yardım dilemek, bir şey istemek anlamına gelmektedir. Mecmuada gazel, kaside, kıta ağırlıklı hem başka şairlerin hem de Nâzikî’nin şiirleri ve müellifin dikkatini çeken her türlü metin bulunmaktadır. Kaynaklarda mecmuayı düzenleyen, kendisi de bir 17. yüzyıl şairi olan Nâzikî’yle alakalı yeterli bilgi yoktur. Şairin biyografisini oluşturmada ve psikolojisini anlamada Nâzikî’nin kendisinin tertip ettiği anlaşılan mecmuadaki her türlü metni değerlendirmenin yararına inanılarak bu çalışma oluşturulmuştur. Dua metinleri dilek ve Allah’a yakarış metinleri olduğu için duada bulunan insan, neyin eksikliğini çekiyor, neyin olup neyin olmamasını istiyorsa dua edenin herkesten gizlenmiş istekleri dua metinlerinde su yüzüne çıkmaktadır. Dua metinleri Türkçe, Arapça ve şiir halinde oluşuna göre sınıflandırılmış; konularına ve edebi niteliğine göre değerlendirilmiştir. Bu çalışmayla hem Nâzikî’nin biyografisini oluşturmak amacıyla yeni bir adım atılmış hem de dua metinleri edebi açıdan incelenmiştir. Yapılan araştırmadan hareketle duanın nazmın ya da nesrin bir türü olup olmadığı, bu yazıda tartışmaya açılan ve araştırmacıların ilgisini bekleyen önemli bir tartışma konusudur. Böylelikle bugün için edebiyat dünyasının ve edebiyat tarihinin karanlıkta kalan bir yüzünün daha aydınlığa kavuşturulması mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Divan Edebiyatı, XVII. Yüzyıl, Mecmua, Nâzikî, Dua.

Giriş

Mecmua kelimesi sözlüklerde toplanılmış biriktirilmiş şey; özelde de fenler, ilimler ve edebiyatla ilgili konularla alakalı toplama eser ve bu eserlerin yazıya geçirildiği defter; bir veya birkaç fenne ait toplanan şeyleri yazmaya mahsus kitap, defter, müntehabât yani bugünkü antolojinin ve koleksiyonun karşılığı olan eser demektir (Sami, 2010: 760; Naci, 1995: 719).

Mecmualarda her konuda esere yer verilebilir. Özel bir alanda mecmualar tertip edilebileceği gibi çok farklı konuları bir araya toplayan eserler de bulunabilir. Aynı zamanda doktora tezimizin konusunu teşkil eden Nâzikî Mecmuası [Berlin Kraliyet Kütüphanesi Wilhelm Pertch Katalogu Ms. Diez. A. Oet. 82 Numaralı Nâzikî Mecmuası (İnceleme-Metin)] daha çok kaside ve gazel mecmuası biçimindedir. Nitekim mecmuanın dış kapağında da “Kitâb-ı Mecmu’a-i Ğazeliyyât u Kaşide Söyler” yazılıdır, yani böylelikle mecmuanın gazel ve kaside mecmuası olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte mecmuada tarih kıtaları, müfredler, muamma ve lugazlar, nesir parçaları da mevcuttur. 17. yüzyıl şairi Nâzikî, mecmuasında çok farklı konulardan da bahsetmiştir: Çeşitli ilaç tarifleri, Arapça ve Türkçe yazılmış fetvalar, padişahların tahtta kalış süreleri, çiftlik hayvanları hakkında bilgi, yabani hayvanlar, remel falı, dualar vs. Derleyici hem başka şairlerin şiirlerini hem de kendi şiirlerini mecmuasına dâhil etmiştir.

Tezkirelerin, Şâkâik-ı Numâniye gibi eserlerin taranması sonucunda Nâzikî Mustafa Efendi’yle ilgili olarak ulaşılan bilgiler şunlardır: Kendisi gibi şair olan 17. yüzyılda yaşamış Nâzikî Mehmed Efendi’nin oğludur; kendi devrinde “Nâzikîzâde” diye anılmaktadır. Baba oğul, ikisi de

ilmiye mesleğine mensuptur. Babası kadı, kendisi de müderristir. İstanbulludur. İsmeti Efendiden mülazım olup Hoca Hayreddin medresesinde müderrirken 1078/1662 tarihinde vefat etmiştir. Hoş sohbet ve ilim sahibi bir şairdir (Abdülkadiroğlu, 1985: 540; Özcan, 1989: 273, 300, 343, 344, 368, 394, 419; İpekten vd. 1988: 326; Tekeli, 2018: 450-457; Altuner, 1989: 847; Çapan, 1993: 61,62, 240; <http://www.turkedebiyatisimlersonzlugu.com>).

Nâzikî Mecmuasında 40 b'de Osman Gazi'den başlanarak I. İbrahim'e kadar tüm Osmanlı padişahlarının tahta çıkış tarihleri ve tahtta kaç yıl kalmış oldukları verilmiş, sadece I. İbrahim'in saltanat süresi yazılmamıştır. Mecmuadaki bu bilgiden hareketle Nâzikî'nin mecmuasını I. İbrahim zamanında tertip ettiği anlaşılmaktadır (Nâzikî Mecmuası: 40 b; Tekeli, 2018: 450-457). Mecmuada üstü çizilerek düzeltilen kelimelerden, mısralardan; müsvedde halde, tamamlanmamış şiirlerin mecmuanın ilerleyen varaklarında düzeltmelerle yeniden yazılmasından ve tekrar tekrar yazılan şiirlerin mahlas kısmında Nâzikî adının geçmesinden hareketle mecmuanın müellif nüshası olduğu sonucuna varılmıştır.

“Nâzikî Mecmuası” adlı makalede mecmuanın nüsha tavsifi yapılmıştır. Bu yazıda Nâzikî Mecmuasının tavsifi kısaca şöyle özetlenebilir: “Kahverengi deri cilt, iç kapağı ebrulidir. 122 varaktır. 20x13cm ebadındadır. Nestâlik yazıyla yazılmıştır. 115 b ve 116 a'da bir dizi mühürler basılmıştır. Ön kapağın dışına yapıştırılmış bir kâğıtta şu yazılıdır: Kitâb-ı Mecmu'a-i Gâzeliyyât u Kaşîde Söyler.” (Tekeli, 2018: 452).

Mecmualar, özelde şiir mecmuaları, daha önce hiçbir yerde adı geçmeyen ya da hakkında çok az malumat bulunan bir şairin bilinmedik şiirlerini derlediği veya bilinen bir şairin divanında yer almayan şiirlerini ilk defa gözler önüne serdiği, kısacası hiçbir yerde olmayan bilgileri bünyesinde bulundurduğu için edebiyat tarihinin en önemli kaynaklarından birisidir (Gürbüz, 2012: 97-113; Kılıç, 2012: 75-96; Köksal, 2012: 409-431). Edebiyatın konusu insandır ve insan, maddi varlığı kadar duygusal varlığıyla da var oluş sahnesine çıkmıştır ve insan, her türlü olay ya da durumda ister istemez duygusal davranabilen bir varlıktır. (Wellek ve Warren, 2019: 100, 107, 113, 119, 121, 130; Timurtaş, 2018: 45) Hazret-i Âdem'in çocuklarından Kabil'in Habil'i öldürmesinin sebebi de duygusal bir temele dayanır: Kabil Habil'i kıskandığı için öldürmüştür (Mâide Suresi, ayet numarası: 27, 31; Buharî, “Cenâiz”: 33, “Enbiyâ”: 1, “Diyât”: 2; Müslim, “Kasame”: 27; Tirmizî, “İlim”: 14, “Tahrîm”: 1). Sorunlarını çözmede aciz kalan insan fizik ya da maddi varlığın sağlayacağı yardım ve imkânlar yetersiz kalınca metafiziğe, dualara başvurur (Gashi, 2016/2). Dua ve bedduaların psikoterapiyle doğrudan bağlantısı vardır; dualar ve beddualar/alkış ve kargışlar birer dışavurum örneğidir. Nitekim psikanalizin/derinlik psikolojisinin önde gelen isimlerinden Analitik Psikolojisinin kurucusu Carl Gustav Jung ve Bireysel Psikolojinin kurucusu Alfred Adler psikoterapide hastayı iyileştirecekse ya da hastalığın anlaşılmasına ve tedavisine katkı sağlayacaksa dini reddetmemekte ve psikanalizde duaların hastanın kendisini iyileştirmesinde/telinde kullanılabileceğini savunmaktadır (Fromm, 2019: 104, 110; Yavuz, 2019: 63, 115). Dr. Alexis Carrel, Psikanalizin kurucusu Freud'un dünyada, kâinatta var olan tehlikelerin karşısında insanın duyduğu korkunun sonucunda dinin oluştuğunu savunan fikirlerine (Fromm, 2019: 23, 29; Yavuz, 2019: 134) karşı çıkıp “*Dua*” adlı kitabında “İnsan, Allah'a su ve hava kadar muhtaçtır.” diyerek dini, duayı normal bir ihtiyaç olarak görmekte, psikanalizin iki önemli temsilcisi Jung ve Adler gibi duanın iyileştirici gücüne inanıp yaşadığı örneklerden, gözlemlediği hastalardan yola çıkarak duanın tedavideki tesirine vurgu yapmaktadır (Carrel, 1996: 12).

Prof. Dr. Mehmet Kaplan, 1952 yılında kaleme aldığı “*Şiir Tahlilleri I-II*” adlı eserinin 1. baskısının önsözünde edebi eserlerin Batı'da estetik, psikolojik veya felsefî yönden incelendiğini nakletmiş ve “Müellifin eserini vücuda getirmek için seçtiği ve kullandığı her şey, bize onun şahsiyetini ifşa eder. Bu seçimler aynı zamanda devri de gösterir.” diyerek edebi kişiliğin oluşumunda dönemin etkilerine ve psikolojiye vurgu yapmıştır. Şiir metinlerini ve şairleri incelemek için daha

önce Batı’da bir edebiyat yöntemi olarak kullanılan psikanalizi Türk edebiyatına kazandırmış ve edebiyat eleştirisinde bir tenkit yöntemi olarak kullanmıştır (Kaplan, 1984: 8-9).

Nâzikî’nin biyografisini ve sanatçı kişiliğini ortaya koyabilmek için Prof. Dr. Mehmet Kaplan’ın açtığı yoldan ilerlenerek mecmuadaki dua metinleri tahlil edilmeye çalışılmış, bunun sonucunda incelenen mecmuada; gazel ve kaside ağırlıklı bir mecmua olduğu halde; zulümden, iftiradan korunmak, önemli mevkilere gelmek, manevi fayda sağlamak amacıyla duaların da yazılmış olduğu görülmüştür.

Edebiyatın çeşitli alanlarında, özelde Klasik edebiyatta tür ve şekil meselesi ile ilgili tartışmalar, problemler kesin sonuçlara bağlanmış değildir (Kurnaz ve Çeltik, 2012: 34-61; Deniz, 2006: 77-100). Edebiyatın tür problemi üzerinde düşünmekten çıkan sonuç şudur: Edebiyatta en eski tür ağıttır; Saka Türklerine ait olan Alp Er Tunga Destanında geçen Alp Er Tunga Sagusu Türk edebiyatının bilinen en eski nazım türü örneğidir (Kaşgarlı Mahmut, 2018: I/41, 486; II/234; III/335). İnsanlığın doğal dışavurum örneği olarak duaların da ağıtlar kadar sözlü gelenekte eskiden beri var olduğu sanılmaktadır. İnsanoğlunun ettiği en eski duanın, cennetteki yasak meyveden yedikleri zaman üzerlerindeki elbise düşünce Hazret-i Âdem ile Hazret-i Havva’nın “Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik ve eğer bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen muhakkak kaybedenlerden oluruz.” (Araf Suresi, ayet: 23) biçiminde ettiği dua olduğuna inanılır (Timurtaş, 2018: 31).

Duaların nesrin ve nazmın içinde bir edebi tür olup olmadığı meselesi Arap edebiyatı uzmanlarınca bugün hala tartışılan bir konudur (Timurtaş, 2018: 49-76). Bir kısım Arap edebiyatı araştırmacıları duayı nesir edebiyatının içinde tür olarak değerlendirmişler ve sanat yönünden incelemişlerdir. Dini edebiyatın bir parçası olan dualar, Türk edebiyatının çok eski çağlarından beri mevcuttur. Örnek verilecek olursa; Türk edebiyatının bilinen en eski hikâyesi kabul edilen Dede Korkut hikâyelerinin sonu daima bir dua ile biter (Ergin, 2018: 115, 176, 198, 251). Klasik Türk edebiyatında tevhit, münacat, naat gibi türler aslında birer duadır. Kasidelerde dua bölümü bulunmaktadır. Tevhit, münacat, naat benzeri nazım türlerinin; modern edebiyatta roman ya da şiirlerin içinde okurun karşısına çıkabilecek duaların, edebi bir tür olarak dua başlığı altında incelenip incelenemeyeceği meselesi, alanın uzmanlarınca tüm Türk edebiyatı araştırmalarını kapsayacak şekilde tartışılması gereken bir konudur. Bu çalışmada Nâzikî Mecmuasında yer alan Arapça ve Türkçe dualar tespit edilmiş, Arapça ve Türkçe oluşlarına göre sınıflandırılarak incelenmiştir.

1. Nâzikî Mecmuasındaki Duaların Değerlendirilmesi

1.1. Arapça Dualar

1.1.1: 32 b’deki Arapça Dua Metni:

Bu bölümde bir hadis-i şeriften hareketle surelerin adları yazılıp türlü faydaları aşağıdaki Türkçe karşılıklarına denk gelecek şekilde anlatılmıştır. Nâzikî, Hz. Muhammed’den naklen surelerin yararlarından bahsetmiş; ancak hadis-i şerifi Kâfirûn suresinde yarım bırakmış, “sûretu’l-Kâfirûn temenni’” demiş, metnin gerisini yazmamıştır. Mecmuada sureler ve surelerin faydaları sırasıyla şu şekilde yazılmıştır:

“Sûretü’l-Fâtihâ Allah’ın gazap ve öfke sıfatlarından; sûre-i Yâsîn susuzluktan korur ve Duḥân suresini okuyan dileğine kavuşur ve suretu’l-Vaḳ’ia kötülükten, Allah’ın gazabından ve sûretü’l-Mülk son nefeste küfre düşmekten korur, imanı son nefese kadar muhafaza etmeyi sağlar ve sûretü’l-Kevser düşmanların kötülüklerinden; sûretü’l-Felaḳ inkâra düşmekten, imanını kaybetmekten; Nâs sûresi vesveseden, şüphelerden korur ve sûretü’l-İhlâş ikiyüzlülüktten, münafıklardan, her türlü anlaşılmazlıktan korur.”¹

1.1.2: 34 b’deki Arapça Dua Metninin Çevirisi:

Du‘â-yı Ebu’s-Su‘ūd Efendi Rahmetü’llahi ‘Aleyh (Ebu’s-Su‘ūd Efendi’nin Duası Allah rahmet eylesin.)

1. Allah’ım ahvalimi düzene koy ve işlerimi güzelleştir. Ve beni beladan uzak eyle.
2. Vebadan ve nimetlerinle azmaktan, şeytanın şerrinden, nefsin sapmasından koru.
3. Dindar kadınları, şükreden ve bütün dini kuralları yaşayan kadınlarla beraber olmayı nasip eyle.
4. Bizden istediklerini yaşat ve bize ibadet ettir. Amellerini güzel yaşayan kullarından eyle.
5. Bizi kurtuluşa erdir. Sevginle amel eden bildiğin kullarının sırrına eriştir.
6. Âlimler, arifler ve bildikleriyle amel edenlerden eyle.

¹ 32 b’deki, 57 b’deki metnin Arapçadan Türkçeye çevirisindeki yardımlarından dolayı Prof. Dr. Zülfikar Güngör’e, diğer Arapça metinlerin çevirisi için Dr. Ahmet Recep Tekcan’a teşekkür ederim.

7. Ömrümüzün sonunda şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur.

8. Hazret-i Muhammed'in onun resulü ve kulu olduğunu ve Hazret-i Muhammed'in tertemiz olduğunu söyleyenlerden eyle.

9. Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.

Ebu's-Suud Efendi'nin duası Arapça duaların arasında incelenmiştir. Ebu's-Suud Efendi vebadan, beladan, şeytandan, nefsin arzularından korunmak; âlim, arif ve son nefeste imanlı olmak istemektedir.

1.1.3: 42 a-44 a'daki Enfal Suresi:

42 a'dan 44 a'nın sonuna kadar Enfâl Suresinin bir bölümü yazılmış, surenin yazılışı yarıda bırakılmıştır. Dua kitaplarında Enfâl suresinin zindan, iftira ve beladan korunmak için faydalı olduğu yazılıdır (Pamuk, 2013: 67). Nâzikî de bu tür korkular taşıdığı için bu duayı yazmış olabilir.

1.1.4: 57 b'deki Fahre'd-din Râzî'den Alınan Evrâd:

Bilindiği üzere evrâd genellikle haftanın belli günlerinde ve belli sayıda okunmak üzere verilen dualara denir. Tarikat mensuplarının her gün okudukları salavat, dua ve münacatın da ortak adı evraddır (Baltacı, 1981: 178; Çağbayır, 2007: II/1520). Aslı Arapça olan metinde, bu evradın günahlardan kurtulmayı sağladığı, işlenen büyük ya da küçük hataları affettirdiği, yüksek makamlara yükselmeyi temin ettiği, dünyaya ve ahirete ait isteklere ulaştırdığı yazılıdır. 57b'deki evrad haftanın yedi gününde okunacak şekilde düzenlenmiştir. Her gün okunacak olan bu duaların Türkçe karşılıkları duanın yanında ayraç içinde belirtilmiştir. İlk gün cumartesi ile başlar. Aynı zamanda

Yunus Peygamberin balığın karnında iken ettiği dua olan “Lā ilāhe illā ente subhāneke inni künti mine’z-zālimin” (Anlamı: “Senden başka ilah yoktur. Sen her türlü noksanlıktan; eşi, ortağı olmaktan uzaksın. Şüphesiz ben kendine yazık edenlerden oldum.” Enbiyâ Suresi, ayet: 87) duasının cumartesi yüz kere okunması istenir. Pazar günü yüz defa “Lā ilāhe illā’llahu’l meliki’l haqqı’l- mübîn” duası edilecektir. (Manası: “Her şeyin sahibi, hiç değişmeyen, apaçık ki Allah’tan başka hiçbir ilah yoktur.”) Hz. Ali (r.a.) Hz. Muhammed’in (s.a.v.): “Bir kimse günde yüz defa “Lā ilāhe illā’llahu’l meliki’l haqqı’l- mübîn” derse, bu onun için fakirlikten eman ve kabir yalnızlığında kendisine yoldaş olur ve bununla zenginliği celp etmiş ve cennetin kapısını çalmış olur.” buyurduğunu aktarmaktadır (Gümüşhânevî, 2015: 433). Pazartesi yüz defa “Lā ilāhe illā’llahu ‘azizen celîlen yâ ‘aziz yâ celîl” (Allah’tan başka aziz ve yüce yoktur.) okunacaktır Pazartesi günü Allah’ın ‘azîz ve celîl isimlerinin okunması istenmiştir. Salı günü yüz kere “Allahümme şalli ‘ala Muhammedin ve sellim tesliman keşira” (Allah’ım peygamberimiz Hz. Muhammed (sav)’e selam eyle.), çarşamba günü yüz defa “Lā ilāhe illā’llahu hâlişan muhlîşan” (Allah’tan başka tapılacak saf ve temiz bir varlık yoktur), perşembe günü yüz defa “Lā ilāhe illā’llahu Hâliku külli şey’in ve hüve ‘ala külli şey’in kadîr” (Bütün her şeyi yaratan ve her şeye gücü yeten Allah’tan başka tapılacak yoktur.), cuma günü “Sübhānallahu ve’l- hamdüli’llahu velâ ilahe illa’llahu v’allahu ekber velâ hayle velâ kuvvete illa bi’llahi’l- ‘aliyyi’l- ‘azîm.” (Allah ortaktan ve kusurdan uzaktır. Her türlü hamd ve minnet Allah’a mahsustur. Allah’tan başka ilah yoktur. Güç ve kuvvet ancak yüce ve azamet sahibi olan Allah’a mahsustur. Müslim, “Zikir”: 32; Tirmizi, “Daavat”: 128) okunacaktır.

Fahre’d-din Râzî’den alınan Arapça evradın yararları ve her türlü murat için okunacağı çeşitli kaynaklarda belirtilmiştir (Buharî, “Daavat”: 65; Tirmizi, “Daavat”: 66, 86).

1.1.5: 61 a’daki Kevser Suresi:

Kevser suresini murada nail olmak ve Hz. Muhammed’i rüyada görmek için okumak gerektiği bazı dua kitaplarında yazılıdır (Pamuk, 2013: 76).

1.1.6: 105 b'deki Arapça Dua Metninin Çevirisi:

Ey merhamet sahibi Allah'ım! Yarabbi bütün belalardan, haramlardan ve yeryüzündeki bütün kötülüklerden, dilimi ve gözlerimi koru.

1.1.7: 122 a'daki Musa Peygamberin Duasının Çeviri Metni:

Hız. Musa (as.) dedi ki; Allah'ım kabirden ve kabir azabından korkarım. Ve ölümün ağırlığından korkarım. Ve kıyamet gününden korkarım. Allah buyurdu ki; Ey Musa! Eğer kabirden korkarsan sana Duha namazı kılmanı ve eğer kabir azabından korkarsan akşam ve yatsıda iki rekât namazı, ölümün ağırlığından korkarsan fakirlere yemek yedirmeni, kıyamet günündeki suallerden korkarsan gece namazını ve sabah orucunu tavsiye ederim.

1.2. Türkçe Dualar

Duanın aslı Arapça olmakla birlikte duaların nitelikleri yani faydaları Türkçe anlatıldığı için bu tür dualar Türkçe dualar bölümüne alınmıştır.

1.2.1: 2 a'daki Dua:

Eş-Şırru Nûreşü'l- Ferâh Ve'l-Mu'âcele Bureş-i Ekşer

1. Bu du‘ā’i şabāḥ namazından şöñra kıra‘at
2. eylen tağlarca degeri var.
3. Allahümme inni e‘üzübike mine’l-hemmi ve’l-ḥazen ve e‘üzü
4. bike mine’l-‘aczi ve’l-kesel ve e‘üzübike mine’l cübni ve’l buhl e‘üzübike min ġālebeti’d-deyni ve’l-kahri’r-ricāl [Mecmuada geçen bu dua Hazret-i Muhammed’in ettiği dualardandır ve çevirisi şu şekildedir: Yā Rabbi, kederden, dertten, acizlikten, tembellikten, korkaklıktan, cimrilikten, borcumu ödeyememekten ve insanların kahrından sana sığınırım (Ebû Davud, “Salat”: 367)].

1.2.2: 61 b’deki Dua:

1. Bir kişinin mühim maşlahatı olsa şabāḥ namazının sünnetini kıldıktan şöñra yüz kere salavat getüre
2. ba‘dehu yüz kere Fātiḥa okuya ve yine yüz şalavāt getüre inşā’Allahu Te‘āla ol maşlahat ‘ale’l-fevr bite ġāyet mücerredür ba‘dehu farz kıla

1.2.3: 61 b’deki İkinci Dua:

3. Nev‘-i diger du‘ā-i mühimmat Ebu’d-Derdā (r a.) rivayet eyledi ki Ḥazret-i Resul ‘Aleyhi’s-selām (sav.)
4. buyurdu ki her şabah ve ağşam yedi kere “Ḥasbiya’llahu lā ilāhe illā hüve ‘aleyye tevekkeltü ve hüve
5. Rabbü’l ‘arşü’l-‘azīm [“Allah bana yeter, ondan başka ilah yoktur. Ben yalnız ona dayanırım; çünkü O, büyük Arş’ın, muazzam hükümranlığın sahibidir.” (Tevbe Suresi, ayet: 129] dise Ḥaḳ Te‘āla ol kimesnenün cemī’ mühimmatına kefil olur ve sâ’ir
6. işleri rast getürür gerek uhrevî ve gerek dünyevî

1.2.4: 123 a'daki Hücuma Geçmeden Önce Oklara Okunacak Dua

1. Olur ki almak urına gelüp hücum eyler veli dest okına üç kere okına
2. لهب لهب ليلي لهب سماوات ارضا لهب في تجله كولو لهب

Metnin çevirisi; “Alev alevi gece alevi gökyüzünde yerde beliren renkli alev ateşi” anlamına gelmektedir. Oklara okunan bu duadaki alev ve ateş kelimeleri savaşlarda ucu ateşlenerek düşmana atılan alevli okları hatırlatmakta, aynı zamanda bu duayla okların düşman saflarına alev/ateş gibi gidip isabet etmesi istenmekte olabilir.

Mecmuadaki dualar havas ilmiyle alakalıdır; yani duaların nitelikleri, faydaları dile getirilmiştir. Havas kelimesinin sözlük ve ansiklopedilerdeki anlamları aşağı yukarı şu şekildedir: “has, hassa/özellik” kelimesinin çoğuludur (Sami, 2010: 439). “Bazı manevi etkiler için okunan dualar” demektir (Çağbayır, 2007: II/1905). “Nesnelerle harf, kelime ve duaların gizli özelliklerinden faydalanarak gaybtan haber verdiği veya varlıklar üzerinde etkili olduğu ileri sürülen bir ilim”dir. Başlangıçta Hazret-i Muhammed’in faydalarından bahsettiği dualarla ilgiliyken zamanla eski Mısır, Babil, Mezopotamya dinleriyle; büyü ve tılsımlarla kaynaşan, Şii-Bâtınî hareketlerin etkisinde kalan gizlenmiş bir ilme dönüşmüştür (Çelebi, 1997: 16/517-521). Müellif, duaları hadislerde geçen yararlarını dikkate alarak mecmuasına kaydetmiştir. Duaların özellikleri, faydaları da insan ruhuyla,

insanın psikolojik rahatlık arayışıyla ilgili bir konudur. Şair de bir insandır ve daraldığı yerde o günkü sıkıntılarına iyi gelen duaları mecmuasına kaydetmiştir.

1.3. Nâzikî'den Dua Benzeri Beyitler

Diğer tüm sanatçılar gibi şairler de hassas insanlardır. Öyle ki bazen ruhsal bir arayış divan şiirinde tevhit, münacat, naat gibi nazım türlerine ya da kaside nazım şeklinin içinde dua bölümüne dönüşüp şair orada dua etmiş bazen de çok sonraki yüzyılların şairleri şiirlerine ve şiir kitaplarına dua ismini vermiştir: Mehmet Akif Ersoy, Ordunun Duası; Arif Nihat Asya, Dualar ve Âminler; Orhan Seyfi Orhon; Dua; Kemal Sayar, Dua. Nâzikî Mecmuasında son şeklini alamamış, müellifin kendisine ait, müsvedde halde şiirler de mevcuttur: Mecmuada bitmemiş, müsvedde haliyle var olan aşağıdaki şiir, baştan sona bir Türkçe dua niteliğindedir:

1.3.1: 41 a'daki ve 41 b'deki Başlıksız Şiir (Muhammes)

41 a

[mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün]

I

Cihân dârında bed-ḥ̣āhem selāmet ber-kenār olsun

Şafāda geḥsün evḳātı disem ‘ālemde zār olsun

Fakır-i ḥ̣ār olalım ol müdām devlet-şi‘ār olsun

Bizi Yâ Rābb her kim cevır ider ehl-i vaḳār olsun

Ḳo bî-raḡbet olalım biz ol ehl-i i‘tibār olsun

II

Du‘ādan ḡayrı nesnem yok bizi zemm idene lâyıḳ

O cām-ı devletün mesti ise biz fakr ile ayıḳ

İder iḥsān bilür Ḥālḳ eger bilmez ise balıḳ

Cihānda dūrülü ‘ayıb ile ḥālḳ icra-yı Ḥālḳ?

Bizi her kim tezekkür ide ‘ömri pāyidār olsun

III

Göñül rüşen olur bed-ḥ̣āhımı cānā gözüm görse

Dil incinmez aña aşla başıma seng-i ta‘n ura

Şafā itmez mi cānım ol beni bed-nām ile aña

Bizi ehl-i felāketdür ayaḳda ḳaldı kim dirse

Sa‘ādet aña el virsün Ḥudāyā tāt dār olsun

IV

Bizi bî-ḥad sergirlere?² Ḥudā bî-ḥad ide raḡmet

Çü sūy-ı ḥālımız bār eyleyüp her kim ide ḡıybet

Ol eṣrāf ṣād olsun serd-āb-ı dil tir-i vaḥdet

Bizi ‘ālemde her kim dir ise ḥālḳ içre ne devlet

Cihānda ‘izzet ü rif‘atle her dem baḥtiyār olsun

41 b

V

Dilā ṣād olsun eṭrāfı olalım dāimā ḡamda

Olar ‘ayş üzre olsunlar cihān içre nice demde

Ḳo olsun Nâzikî dil ḥaste dā‘im ḡam ile hemde

² Kelime okunamamıştır.

Ḳabîh ahlâk ile her kim bizi yâd itse ‘âlemde

Hemiŝe hüsn ü hulk ile aña rif‘at şikâr olsun

Şiir burada bitiyor. Şair kötülüğünü isteyenlere beddua etmiyor, hayır duada bulunuyor.

1.3.2: 119 a’daki Nazire Rubai:

Nâzikî nazire başlığıyla şiirini yazmadan önce başka bir şairin rubaisini yazmış, zemin rubainin hangi şaire ait olduğunu belirtmemiştir. Rubainin sonu Arapça bir dua ile bitirilmiştir: Lâ havle velâ kuvvete illa bi’llah. Anlamı: “Güç ve kuvvet ancak şanı yüce Allah’tandır.” demektir. Bu duayı okumanın hadislerde doksan dokuz derde deva olacağı ve en azından hüzn ve kederi gidereceği bildirilmiştir (Buharî, “Ezan”: 7; Müslim, “Salât”: 12). Buradan yola çıkılarak Türk şiirinde, nazım şekillerini, hangi şekille yazılmış olursa olsun dualarla; hadisler ve ayetlerle süsleme geleneğinin var olduğu anlaşılmaktadır.

Zemin şiir olan rubai ve bu rubaiye Nâzikî’nin yazmış olduğu nazire aşağıdadır:

Rubâ‘î

[mef‘ülü mefā‘ilü mefā‘ilün fa‘]

1. Hem-meclis olup diy ü rakîbe ol mäh
2. Ben ğayret-i ‘ıŝk ile helâk oldum âh
3. Şeytân [u] melâ’ik bir olmuş şimdi
4. Lâ havle velâ kuvvete illa bi’llah

Nazîre

1. Her tünd ‘itâbıyla olup hâl tebâh
2. Biñ pâredür âyîne-i kâlbüm va’llah
3. Bu hâli ile hâlîme de rahm itmez
4. Lâ havle velâ kuvvete illa bi’llah

Hadislerde hüznü önleyeceği belirtilen bu duayı şair, rubainin 4. mısraına yazarak kederden kurtulmak istemiştir.

107 b'deki gazel formunda ve muhtemelen Nâzikî'ye ait olan tamamlanmamış şiir de rakibe edilmiş bedduadır:

1.3.3 107 b'deki Nâ-Tamam Gazel:

[fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilün]

1. Yārimi benden ayırdı bî-mekân olsun rakîb
Gebr ü tersâ eşiginde pāsbān olsun rakîb
2. Dünyada durdukça bir dem rāḥat u şād olmasun
Şol Yehudiler diniyle kāmran olsun rakîb
3. Koyıcaḡ deccāl rikābında yürüsün peyk-vār
Defter-i mü'min içinde bî-nişān olsun rakîb
4. Bir yola muḥtāc olup gezsün dem-ā-dem der-be-der
Hem kilisa yapusunda merdivān olsun rakîb
5. Yā İlāhî bu sa'inüñ?³ du'asını kıl ḳabūl
Gitmesüñ iman ile ol bî-lisān olsun rakîb
6. ?

³ Kelime okunamamıştır.

Şiirin 6. beyti okunamamıştır. “rakib” kelimesi kırmızı mürekkeple ve ters yazılmıştır. Bilindiği üzere Divan şiirinde “rakib” istenmeyen, olumsuz bir tiptir, bu yüzden tüm kötü özellikler rakibe yüklenir, aşağılamak için de “rakib” şiirlerde baş aşağı yazılır (Aydın, 2018: 8; Pala, 1989: II/271). Mecmuada da ‘rakib’ yazısı baş aşağıdır (İdam edilsin, ayaklarından asılsın demek için de bu şekilde yazılmış olabilir.). Şair, duadan bahseden metinlerde ve şiirlerde kimsenin kötülüğünü istemezken “rakib”in isminin geçtiği yerde ilk defa beddua etmektedir.

115 b

1.3.4:

1. Nāzikî Efendi ‘âlemde vār olasuñ

Şair kendisi için dua etmektedir.

Sonuç

17. yüzyıl şairi Nāzikî Türkçenin dışındaki dillere (Arapça, Farsça) hâkimiyetinin bir neticesi olarak tertip ettiği mecmuaya Türkçe dualar kadar Arapça duaları da kaydetmiştir. Bu çalışmada dualar öncelikle Arapça ve Türkçe oluşları bakımından sınıflandırılarak incelenmiştir.

Mecmuadaki dualar, havas ilminin çerçevesi içinde ele alınmıştır; yani dualar konuları, nitelikleriyle dikkati çekmektedir: Havas ilmine göre dualar felaketleri, belaları önlemek; amaca ulaşmak, türlü yararlar sağlamak için özel sayılarda ve günün özel vakitlerinde okunurlar. Kuran surelerinin ve duaların, zikirlerin çeşitli faydaları bulunmaktadır (Çelebi, 1997: 16/ 517-521). Buna göre mecmuada düşmandan, iftiradan, üzüntüden korunmak için Türkçe ve Arapça dualar mevcuttur. İftiradan, zindandan, beladan korunmak için yazılan Enfal suresinden hareketle müderrislik mesleğine mensup olan şairin hayatının bir evresinde iftiraya maruz kaldığı ve iftiradan, düşmanlardan korunmak için Enfal, vesveseden kurtulmak için Nâs suresini, önemli mevkilere gelmek için de Kevser suresini yazdığı anlaşılmaktadır. Müellif Hz. Muhammed’in bir hadisinden hareketle 32b’de bazı surelerin faydalarını açıklamıştır: Son nefeste imanlı gitmek için Mülk suresini; ikiyüzlü insanlardan, nifak ve anlaşmazlıklardan uzakta olabilmek amacıyla İhlas suresini; susuzluktan korunmak için Yâsîn suresini ‘faydalıdır’ diyerek tavsiye etmiştir. “Güç ve kuvvet ancak şanı yüce Allah’tandır.” anlamına gelen “Lā havle velā kuvvete illa bi’llah.” demenin doksan dokuz derde deva olacağı ve en azından hüzn ve kederi gidereceği hadislerde bildirilmiştir (Buharî,

“Ezan”: 7; Müslim, “Salât”: 12). Nâzikî Efendi, 57b’deki yedi günlük Arapça vird ile muradına nail olmayı amaçlamıştır. Hem bu dünya hem de ahirette faydalıdır diye mecmuada kayıtlı olan iki dua Türkçe dualar bölümünde incelenmiştir (Nâzikî Mecmuası: 61b). Kısacası şairin yazdığı dualar hem bu dünyayı hem de ahireti ilgilendirmektedir. Bazı duaları denemiş ve iyi sonuç almış olduğunu “ğāyet mücerrebdür” ifadesi ile kanıtlamak istemiştir.

Nâzikî Mecmuasına peygamber dualarından Hazret-i Muhammed’in, Hazret-i Yunus’un ve Hazret-i Musa’nın duası yazılmıştır. Diğer iki peygamberin dualarına günümüzün dua kitaplarında rastlanabilirken Hazret-i Musa’nın duası günümüzde yazılan dua kitaplarında kolaylıkla bulunamayan bir duadır. Bu üç peygamberin duasından hareketle, Nâzikî’nin mecmuada adı geçen peygamberlerin yaşadığı zorlukların benzeriyle karşılaştığı düşünülebilir. Arapça yazılan peygamber dualarının Türkçe çevirisi metinde gösterilmiştir. Arapça dua metinlerinin çevirisine göre Yunus peygamber balığın karnında iken karanlıktan, terk edilmişlikten kurtulmak istemiş; Musa peygamber de ölümün ağırlığından, kabir ve cehennem azabından, kıyamet gününden korktuğunu belirtmiştir. Musa peygambere hitaben dua metninde bu korkularla başa çıkabilmek için yapılması gerekenler anlatılmıştır. Hazret-i Muhammed’in üzüntüden kurtulmak için tavsiye ettiği dua, mecmuada kayıtlıdır. Hazret-i Muhammed’in peygamber olduktan sonra halkın içinde yalnız kalması, dışlanması, üzülmeye gibi şair de dışlanma, yalnızlık ve üzüntüyü yaşamış olabilir. Üç peygamberin duasının mecmuaya bu sebeple kaydedilmiş olması mümkündür.

Türkçe dualar ya Arapça bir duanın (ayet yahut hadis) açıklaması biçimindedir ya da bitmemiş taslak haldeki bir şiirin içinde beyitler hâlinde yazılmıştır. Mecmuada, 123a’da hücumla geçmeden, ok atmadan önce oklara okunacak dua bulunmaktadır. Bu dua Arapça olmakla beraber açıklaması Türkçe olduğu için Türkçe duaların içinde incelenmiştir. Şiir biçiminde Türkçe dualar da vardır. Şair Klasik şiirin tevhit, münacat, naat bölümlerinde olduğu kadar herhangi bir nazım şeklinin içinde de dua etmektedir. Mecmuadaki bütün dualar olumlu içeriklere sahipken Divan edebiyatının olumsuz tiplerinden olan “rakib” için Nâzikî’nin yazdığı, nâ-tamam gazelde ilk defa olumsuz bir muhtevayla karşılaşmakta, “rakib”e beddua edilmektedir.

Rubai nazım şekliyle yazılan ve nazire olduğu belirtilen bir şiirin son mısraı Arapça dua ile (Lâ havle velâ kuvvete illa bi’llah) bitirilmiştir. Şiirlerde Arapça duaların mısra halinde bulunması, bu şiirlerin mülemma şiirlerde bir şiir türü olarak var olduğunu; dolayısıyla Divan şiirinde de duadan tür olarak söz edilebileceğini düşündürmektedir. Arap edebiyatında dua konusunda iki görüş söz konusudur: Bir kısım Arap edebiyatı uzmanları duayı tür olarak almazken epeyce sayıdaki eski ya da yeni Arap edebiyatı uzmanı, araştırmacısı tevhit, münacat ve naatları da kapsayacak şekilde duayı üst başlık olarak tür kabul etmekte, nazmın veya nesrin türü saymaktadır (Timurtaş, 2018: 49-76). İslamiyet’in kabulünden sonra Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında ortak nazım şekilleri ve türlerinin yaygın biçimde kullanıldığı dikkate alınarak duanın nazmın ya da nesrin bir türü olup olmadığı mevzuu, yapılan araştırmadan hareketle sadece Klasik Türk Edebiyatı uzmanlarının değil tüm edebiyat araştırmacılarının üzerinde düşünüp tartışması gereken, bu yazının tartışmaya açtığı ve araştırmacıların ilgisini bekleyen önemli bir tartışma konusudur.

Mecmuadaki duaların değerlendirilmesiyle Türk edebiyatının bir döneminin aydınlatılması ve biyografisi hakkında kaynaklarda fazla malumat bulunmayan Nâzikî’nin biyografisini oluşturmak için bir adım daha atılmıştır: 17. yüzyılın karışık siyasi atmosferinde, IV. Murat ve I. İbrahim devrinde yaşayan müellif/şair de bir insandır ve herkes gibi sıkıştığı, daraldığı, maddenin yetmediği yerlerde dualara sığınmakta, çeşitli sebeplerle dua ederek içinde bulunduğu sıkıntılardan kurtulmayı dilemektedir.

Kaynakça

- Abdülkadiroğlu, A. (1985). *İsmail Belîğ Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Altuner, N. Ü. (1989). *Safâî ve Tezkiresi (İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks)*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Araf Suresi*, ayet: 23.
- Aydın, A. (2018). *Divan Şiirinde Rakip Portresi*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Baltacı, C. (1981). *Tasavvuf Lügati*, İstanbul: Elif Neşriyat.
- Berlin Kraliyet Kütüphanesi Wilhelm Pertch Katalogu Ms. Diez. A. Oet. 82 Numaralı *Nâzikî Mecmuası*.
- Buharî*, “Ezan”: 7, “Cenâiz”: 33, “Enbiyâ”: 1, “Diyât”: 2, “Daavat”: 65.
- Carrel, Dr. A. (1996). *Dua*. Çeviren: Ali Erçetin, İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, s. II/1520, 1905.
- Çapan, P. (1993). *18. Yüzyıl Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Doktora Tezi.
- Çelebi, İ. (1997). “Havas İlmi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yay, C.16, s. 517-521.
- Deniz, S. (2006). Dübeyt (Dübeyti) Hakkında, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Y. 8, S.14, <http://dx.doi.org/10.24058/tki.186>, s.77-100.
- <http://www.turkedebiyatilisimleri-sozlugu.com>, E.T. (20.06.2018).
- İpekten, H. vd. (1988). *Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ebû Davud*, “Salat”: 367.
- Enbiyâ Suresi*, ayet: 87.
- Ergin, M. (2018). *Dede Korkut Kitabı 1-2*, Ankara: TDK. Yayınları.
- Fromm, E. (2019). *Psikanaliz ve Din*. Çeviren: Elif Erten, İstanbul: Say Yayınları.
- Gashi, F. (2016). *Dua ve Hayat Memnuniyeti Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, <http://dx.doi.org/10.15370/maruifd.333535>, 25 (2), 1-29.
- Gümüşhânevî, A. Z. (2015). *Râmûzu'l-Ehâdis*. Çeviren: Prof. Dr. Seyit Avcı, Konya: Serhat Kitabevi.
- Gürbüz, M. (2012). “Şiir Mecmuaları Üzerine Bir Tasnif Denemesi”. *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII, Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*. Hazırlayan: Hatice Aynur-Müjgân Çakır vd. İstanbul: Turkuaz Yay. s. 97-113.
- Kaplan, M. (1984). *Şiir Tahlilleri I-I*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaşgarlı M. (2018). *Divanu Lugati't-Türk*, Ankara: TDK Yayınları, s. I/41, 486; II/234; III/335.
- Kılıç, A. (2012). “Şiir Mecmualarının Tasnifine Dair”. *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII, Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*. Hazırlayan: Hatice Aynur-Müjgân Çakır vd. İstanbul: Turkuaz Yay. s. 75-96.

- Köksal, M. F. (2012). “Şiir Mecmualarının Önemi ve ‘Mecmuaların Sistematiik Tasnifi Projesi’ (MESTAP)”. *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII, Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*. haz. Hatice Aynur-Müjgân Çakır vd. İstanbul: Turkuaz Yayınları, s. 409-431.
- Kurnaz, C. ve Çeltik, H. (2012). *Şekiller Arasında*, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Müslim “Salât”: 12; “Zikir”: 32; “Kasame”: 27.
- Özcan, A. (1989). *Şaka’ik-ı Numâniye ve Zeyilleri*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Pala, İ. (1989). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, C. II.
- Pamuk, A. (2013). *Sûre-i Yasîn, Tebâreke, Amme ve Dualar*, İstanbul: Pamuk Yayınları.
- Şemseddin S. (2010). *Kâmûs-ı Türkî*, Ankara: TDK. Yayını.
- Tekeli, İ. (2018). Nâzikî Mecmu’ası, *Türk İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi (TİDSAD)*, Yıl: 5, S.19, <http://dx.doi.org/10.16989/tidsad.1633>, s. 450-457.
- Tevbe Suresi*, ayet: 129.
- Timurtaş, A. (2018). *İslamî Edebiyatta Dua*, İstanbul: Çıra Akademi Yayınları.
- Tirmizi, “Daavat”: 66, 86,128: “İlim”: 14; “Tahrîm”: 1.
- Yavuz, K. (2019). *Freud, Jung ve Adler, Psikanalizde Çığır Açanların Dine Bakışları*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Wellek, R. ve Warren, A. (2019). *Edebiyat Teorisi*, İstanbul: Dergâh Yayınları. Çeviren: Ö. Faruk Huyugüzel.